

Mészáros Pál:

Vízi közművek rekonstrukciós feladatai, tapasztalatai és lehetőségei

1. Bevezető

A vízi közművek rekonstrukciójának jelentős hazai szakirodalma van. Számtalan szakcikkre és rendezvényekre benyújtott dolgozatra – általában – az információk ismétlődése a jellemző. Ez alól kivételt képeznek a [1], [2] és [3] szakkönyvek. Ezeket, az anyagokat ismertnek tételezem fel.

A tanulmány vonalvezetéséhez az innováció, illetve az innovációs folyamat néhány fontos részletét célszerű áttekinteni.

A klasszikus innováció általában a megoldandó probléma elemzésével indul. Ezt a fázist, a lehetséges megoldások – ötletek – felvázolása, összegyűjtése követi. (Például: egy tervpályázat keretében.) A következő lépés, a használható változatok kiszűrése, előtanulmányok, tervek stb. készítése. Aztán következik a kísérleti építés majd a kiértékelés. Végül megszületnek az iparszerű építést megalapozó szabványok, szabályok, rendelkezések, továbbá tervezési -, beépítési segédletek. Ez a klasszikusnak nevezhető folyamat 1990 – ig változatos eredményességgel, de jól működött.

Érdeemes visszagondolni a *távfütési rendszerek* fejlesztésének történetére. Mint ismeretes a házigyári bázisra szervezett lakótelepi építés hozta létre a távhőellátást, új közműként. Ezek a lakótelepek a települések korábbi – kedvezőtlen általaj – és talajvíz adottságokkal rendelkező – perifériáin épültek. A távfűtési primer és szekunder hálózatok fejlesztésénél az első lépések a korábban is alkalmazott védőcsatornák iparosított építését tűzte ki célul. Az előregyártott vasbeton védőcsatornák és fedlapok, az acél csövek, továbbá a hőszigetelések mechanikai védelmét tökéletesen biztosították. A talajvíz távontartására fejlesztett, bitumenes lemezszigetelés, - később a külső műgyanta bevonatok - nem voltak sikeres megoldások. Ráadásul, az egyszeri beruházási költségek is - az elvárásokhoz képest –

jelentősen megnövekedtek. Ezért napirendre kerültek a külső víz elleni védelmet és kisebb beruházási költségeket eredményező megoldások. Rövid idő után, számtalan megoldási javaslat – és szabadalmi bejelentés - született. Az egyik legérdekesebb fejlesztési elképzelés a kőolaj finomítás melléktermékeként keletkező úgynevezett Fuller - földbe fektetett fűtési acélcső volt. A részletesebb elemzések után vált ismertté, hogy a szűrésre használt különleges agyag agresszivitása, nagyobb a szennyvíz iszapénál. A szerző által ismert mintegy 70 szabadalmi bejelentés közül egyedül a **köpenycsöves** (PE védőcső – poliuretánhab szigetelés – acélcső) állta ki a műszaki elvárások és az idő próbáját. A távfűtési csővezetékek rekonstrukciójánál hazai viszonylatban jelenleg is az *Isolrohr* konstrukciót használják. A további előzetes elképzelések – keramzit, bitumóperlit, acélcső védőcső rendszerekben stb. - legfeljebb a kísérleti építésig jutottak el.

Sajnos az innováció fentebb részletezett folyamata, az 1990. után - hazai viszonylatban - jelentősen megváltozott. Ezt a változást a vízi közműveknél a műanyag cső, és a kitarakás nélküli rekonstrukció egyértelműen szemlélteti.

2. Rekonstrukciós feladatok

A vízellátó- és szennyvízelvezető hálózatok rekonstrukciójának tárgyalásához, ismerni kell a feladatokat. Érinteni kell továbbá azokat a hazai műszaki -, gazdasági körülményeket, melyek alapján ezek a hálózatok létrejöttek. Meg kell ismerni tehát, a hálózatok terjedelmét és műszaki állapotát.

2.1 A hálózatok terjedelme

A hazai *vízi közművek* hálózatainak fejlődésével, továbbá a csőanyagok megoszlásával több szakirodalom foglalkozik.

A témakör egyik átfogó elemzését – mely kiindulási pontként kezelhető - a [4] szakirodalom tartalmazza. Ez 1986. december 31. –ig bezárólag, - az OVH adatbázisa alapján - a hazai *ivóvíz* hálózatra megbízható mennyiségi és üzemeltetési adatokat ismertet. Így 1986. 12. 31. –én a meglévő

országos ivóvízhálózat hossza: **39.774,00** km volt. Az adat 26 megyei és városi víz – és csatornamű vállaltra, a Fővárosi Vízművekre és a 4 regionális vízműre vonatkozott. A hivatkozott szakirodalom néhány fontosabb ivóvíz vezetésekre vonatkozó hossz – és csőanyag adatát, a **2.1.1. táblázat** mutatja. A fenti táblázatban szereplő csőanyagok % - os részesedését, - a Főváros és Országos arányban - a **2.1.2. táblázat** tünteti fel.

2.1.1 táblázat

Megnevezés	Vezeték hossz km			Vezeték megoszlás anyag szerint km					
	Belterületi	Külterületi	Összesen	acél	ö. vas	ac	múa.	vb.	egyéb
Fővárosi vízművek	4.183	173	4.356	123	1.721	2.275	98	132	7
26 Megyei- és városi vízmű	30.073	1.113	31.186	1.290	1.003	20.990	7.693	31	170
Víz- és csatmú vállalat Σ	34.256	1.286	35.542	1.422	2.724	23.265	7.791	163	177
4 Regionális vízmű	3.230	1.003	4.132	413	223	2.816	772	3	6
Szolgáltatók összesen	37.937	1.511	39.774	1.835	2.947	26.081	8.563	166	182

2.1.2 táblázat

Csőanyag	Országos % (39.774 km)	Ebből: Főváros % (4.356 km)
azbesztcement	65,6	52,2
múanyag	21,5	2,2
öntöttvas	7,4	38,9
acél	4,6	1,9 *
vasbeton	0,4	2,9
egyéb	0,5	1,9
összesen	100	100

* Első generációs – gyenge külső és belső korrózió elleni védelem – GÖV

Az utóbbi táblázat, különösen az azbesztcement (ac.) csövek mennyiségének, illetve megoszlásának bemutatása miatt fontos. A rekonstrukciós igények felméréséhez említeni kell, hogy az ac. Csöveknél a DN/ID 50 – 80 mm átmérők mennyisége: **28** %. A DN/ID 100 – 125 mm – következő fontos mérettartomány részesedése: 38 + 1 = **39** %. Tehát a kis átmérők az ac csövek

rekonstrukciójában 67 % - ot képviselnek.

A már hivatkozott [4] irodalom a *csatornahálózatok* vonatkozásában szerényebb információkat tartalmaz. Megfogalmazása szerint, – mely: „A települések vízellátásának és csatornázásának hosszú távú fejlesztési koncepciója” (OVH 1987) anyagra utal - a csatornahálózat hosszát: 12.000 km – ben határozta meg. A csatornahálózatok *kor- és átmérő szerinti* megoszlására, – a korábban megépült létesítmények nyilvántartási hiányosságai miatt - adatok csak korlátozottan állnak rendelkezésre. Budapest vonatkozásában a [4] irodalom tartalmaz ismereteket, melyeket a **2.1.3 táblázat** tartalmaz.

2.1.3 táblázat

Építés éve	Hossz km-ben	Megoszlás % - ban
1900 előtt	345	12,0
1901-1945	474	16,4
1946-1960	340	11,8
1961-1970	387	13,4
1971-1980	321	11,1
1981 után	1017	35,3
Összesen:	2884	100,0

1986. 12. 31. és 1990. 01. 01. között, a fentebb leírt hosszak – a rekonstrukciós feladatok szempontjából – *jelentősen* nem változtak. Ezért rögzíthető, hogy a **klasszikus rekonstrukciós igények** ivóvíznél: **39.774.-** km, csatornánál: **12.000.-** km vezeték hosszakból vezethetők le. A témakörhöz további információ, hogy 1985 – ig a lehetőségeket a szegényes csőanyag és kötéstechnika jellemezte. Ebben az időszakban épült a hazai azbesztcement csövek nagyobb része, továbbá, a gyenge korrózió védelemmel ellátott acél ivóvíz hálózat. További sajátosság, a Sentab (1969 – től) és a Rocla vasbeton nyomócsövek alkalmazása. A vasbeton csövekkel és a folyamatosan fejlődő kötéstechnikával szerzett tapasztalatok nem kedvezőek. A gravitációs betoncsövek minősége is vitatható. A jelzett időszak egyetlen pozitívuma, az 1979 – től folyamatosan fejlődő műanyag (KM PVC, KG PVC, KPE és ÜPE)

cső felhasználás volt. *A műanyag csöveknél ez az időszak, a piac megszerzésének és bővítésének korszaka. Ezért a csövek minősége szinte kifogástalan és a beépítés munkafolyamatai is elfogadhatóak.*

Az 1990 - ben bekövetkezett Rendszer Váltás a szakmai szervezetekben – beruházás, tervezés, kivitelezés és üzemeltetés – jelentős változásokat hozott. Az adatbázisokhoz, - a megváltozott értékrend eredményeként - a hozzáférés szelektívvé vált. A vízi közmű hálózatok naprakész hosszának meghatározásában, a KSH nagyobb szerephez jutott. Az adatgyűjtéseknek azonban mindig voltak értelmezési problémái, melyek a kezelhetőségüket kedvezőtlenül befolyásolta. 1990 – től, az ivóvíz hálózatoknál a hossz - nyilvántartásokra, illetve azok változásaira – hozzáférhető - publikációk csak korlátozottan állnak rendelkezésre.

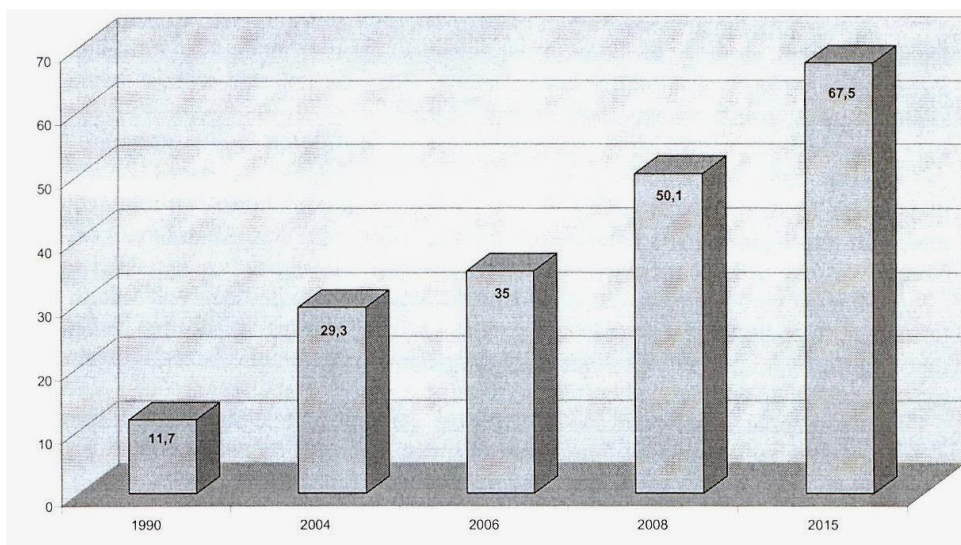
A szennyvízelvezetésnél, a valamivel kedvezőbb helyzetet a különböző forrásokból támogatott: „Magyarország települési szennyvízelvezetési és szennyvíztisztítási programjának irányelveiről” hozott 2207/1996. (VII. 24.) Kormányhatározat évenkénti nyomon követése miatt. Ennek megfelelően a [5] irodalomban a szennyvízgyűjtő hálózatokra szerepel a **2.1.4 táblázatban** összefoglalt adatsor. A szennyvízgyűjtő hálózatok hosszára adatok találhatóak még: a Magyar Köztársaság Vidékfejlesztési Minisztérium Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Államtitkárság Tájékoztatójában is.

2.1.4. táblázat

Szennyvízgyűjtő csatornahálózat (km.)	
üzemel: (1995. I. 1.)	14.000
épül	4.500
további fejlesztési igény	10.000
2010. évi előirányzat:	29.400

Az adatokat a **2.1.5 ábra** mutatja be. A hasáb diagramokon szereplő hosszak, ezer km – ben értendők.

2.1.5 ábra: Szennyvízgyűjtő hálózat hossza: 1990 – 2015.

Végül említeni kell a MaVÍZ 2011 Évkönyvben található üzemeltetői forrásokra támaszkodó adatokat, mely szerint 2011 – ben az ivóvíz vezeték hossza: 57.314 km és a csatorna: 36.251 km volt.

Az előzőekben – különböző adatforrások alapján – bemutatott hálózati adatok pontossága, illetve megbízhatósága *vitatott* téma a szakmában. Közismert, a KSH és az üzemeltetők nyilvántartásai között meglévő véleménykülönbség, a megvalósult csővezeték hosszakat illetően. A nagyobb eltérések a vízelvezető hálózatoknál jelentkeznek. Ennek több oka is lehet. Az egyik lehetséges probléma a gerincvezetékek és a bekötővezetékek különválasztásának hiánya. Egyes kimutatásokban összemosódnak a gravitációs és a gépi kényszerüzemű hálózatok hosszai. Valószínűsíthető, hogy a folyamatos rekonstrukciós tevékenység eredményei – növekmény, csökkenés – lekönnyvelésében is vannak pontatlanságok. Nagyobb probléma, a megvalósult létesítmények – egy részének - pontos felmérésének hiánya. A megvalósítási szerződések többsége átalány áras volt. Így a műszaki átadás – átvételt nem előzte meg a tételes elszámolású munkáknál elengedhetetlen felmérés. Készült megvalósulási terv, azonban a hálózatok aktiválása az esetek többségében a végelszámolás bázisán alapult.

Az 1986. 12. 31. – 2011. 12. 31. közötti időszak mennyiség változásai /növekedés/ ivóvíznél: **17.540** .- km, szennyvízelvezetésnél: **24.251**.- km, az előző adatok alapján. A mennyiségek, mindkét közműnél, - többségében - műanyag csőből valósultak meg. Ezeknek, a hálózatoknak a nagyobb része **gyenge** minőségű. Ezért a tervezettnél gyorsabb tönkremenetel – és így a rekonstrukciós igény - prognosztizálható. A fontosabb ok – okozati összefüggéseket a következő alfejezetben összefoglalom.

2.2 Hálózatok műszaki állapota

A Rendszer Váltást követően a vízi közművek megvalósításának feltételeiben gyökeres változások következtek be. A magánosítással megszűntek a tervező -, beruházó – és kivitelező szervezetek, vállalatok. A nagyobb- és arra érdemes – kivitelező vállalatokat, illetve azok elitebb részét magánosították. A tervező vállalatokat felszámolták. Ez azonnal létrehozott egy űrt, a műszaki fejlesztésben és a szakma kontrolljában. A műszaki fejlesztés teljes mértékben a csőgyártó szektorba került át. Így az, üzleti érdekelttség hatása alá került. Ennek tudható be a csatornázás rendszereinek áttolódása az épületgépészet felé. Hasonló körülmények indikálták a szükségesnél több hazai gépi kényszerüzemű rendszert. Ezekkel, a problémákkal, egy külön alfejezet foglalkozik.

Említeni kell még, hogy a hazai tervező -, kivitelező kategóriákban a Rendszer Váltás előtt a korabeli gazdasági és társadalmi viszonyok eredményeként, jelentős többlet kapacitások voltak. Ennek egy része a műszaki fejlesztésben és a szabályozásban hasznosult.

Felkészületlenül érte a szakmát, hogy 1990-től, minden csőanyag a hazai piac számára is elérhetővé vált. Így a csőanyagban az igényekkel szemben 2 – 3 szoros túlkínálat alakult ki. Az EU alapelvei szerint ez ideális állapot, mert a kialakuló verseny az árak optimalizálását eredményezi. Sajnos ez a szabály hazai viszonyaink között az elmúlt 25 évben nem működött. Ez azt eredményezte, hogy szinte minden csőrendszer a *közmű jelleghez méltatlanul* legyengült. Ezt is külön alfejezetben kell összefoglalni.

2.2.1 A rendszerek változásai és ezek hatásai

A *vízellátásban* – szerencsére – az évtizedek során bevált alapelvek említést érdemlően nem sérültek. Egy – két kísérlet történt a kisebb vízellátó rendszerek leegyszerűsítésére. (Szolgálati medence felaprózása acélból, ellennyomó medence elhagyása stb.) A problémák gyorsan felszínre kerültek, és elejét vették a további kísérletezéseknek.

Sokkal nagyobb változások színtere volt a *szennyvízelvezetés*. A rossz topográfiai adottságokkal rendelkező kis településeknél a *gépi kényszerüzem* gyors elterjedése volt a jellemző. A szakmát magasabb szinten művelő szakemberek igyekezete a *vegyes* rendszerek alkalmazására nem vezetett eredményre. Ezért olyan területrészekben is nyomott -, vagy vákuumos csatornák épültek, ahol a gravitációs elvezetés lehetőségei adottak voltak. Néhány év, üzemeltetési tapasztalat felszínre hozta a problémákat. Ezek közül említeni kell a gépi berendezések, - hálózathoz képest – gyors amortizációját, a jelentős alkatrész igényt és a prospektus adatokat nagyságrendekkel meghaladó energia felhasználást. Kiemelkedően rossz tapasztalatok vannak a vákuumos rendszerekkel. Aktuális műszaki fejlesztési téma, a gépi kényszerüzem átalakítása, költség kímélőbb megoldásokra. Erre vannak reális alternatívák, lehetőségek.

A rontás a *gravitációs* hálózatokat sem kímélte. A csatornázás évszázados – bevált – hagyományai:

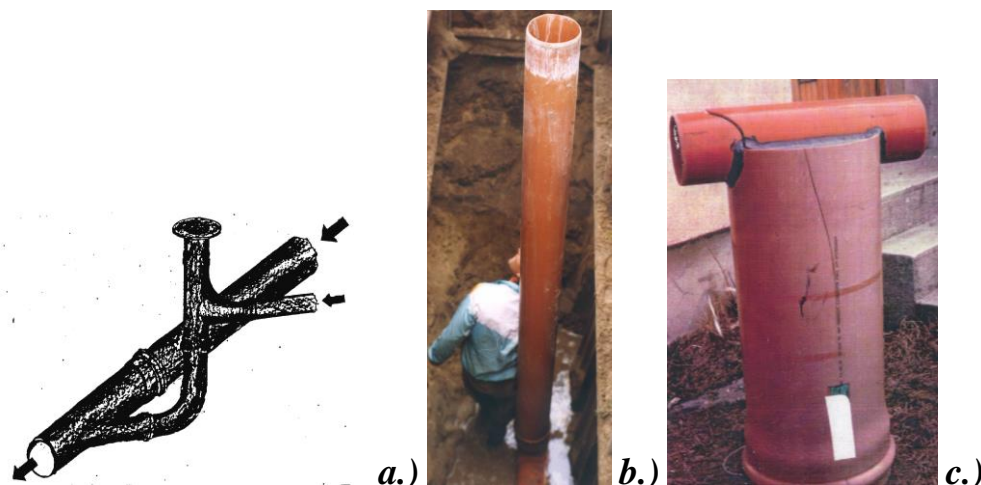
- minimális esés: 1000/DN ezrelékben,
- tokos kötésnél, a tok lejtésiránnyal ellenkező iránya,
- aknák átmérője és távolsága stb. feledésbe merültek.

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy a kisebb településeknél a közcsatorna eltolódott az épületgépészet felé. A DN/OD 200 PVC-U „közcsatorna” belső átmérője ténylegesen, - SN 8 gyűrűmerevségű csőnél -, 188,2 mm. (Az érték $e_{min} = 5,9$ mm számítva.) Szerző ismeretei szerint a megvalósult PVC-U csatornánál, - előzőek szerint számítandó (öntisztuló) – esés; 5,3‰, csak a dombvidéki településeknél készült. 1983-ban a *MONO-AKNÁS* csatornarendszer találmányával lepte meg a szakmai közvéleményt a *KEVIÉP Debrecen* és a *KEVITERV Szolnok*

(lásd: **2.2.1.1/a. ábra**) A rendszer 4509/84 számon *ÉVM alkalmazási engedélyt* kapott! Az igazi lényegét a korabeli leírás **6.** oldala tartalmazza: „A kivitelezési költségmegtakarítás a hagyományos rendszerű csatornákhöz képest várhatóan 30 - 50 %.” A szakma még ki sem heverte a fentiekkel kapcsolatos vitákat, máris újabb találmány, a **GBS** csatorna-rendszer – mint újítás – „forradalmasította” a szakmát.

2.2.1.1. ábra: Csatorna „aknák”

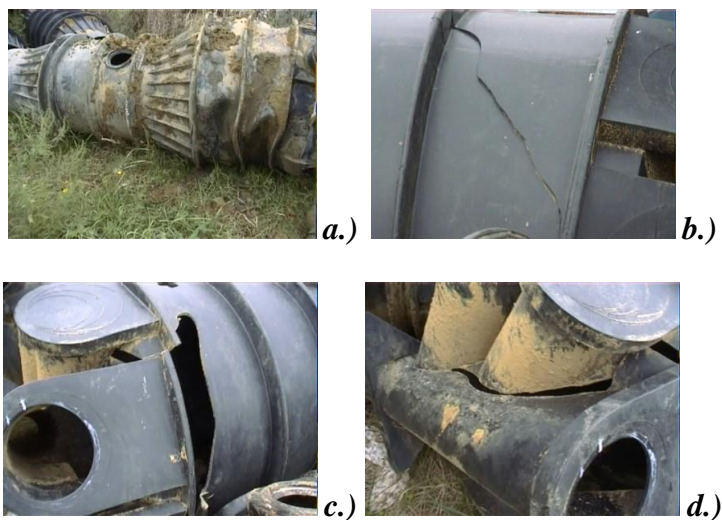

a.) A Mono- akna elvi sémája, b.) DN/OD 200 – as csőakna KGEA idommal, c.) PVC-U csövekből szabászati módszerrel gyártott akna

A beruházási költségek manipulálása miatt a GBS rendszer, még ma is tartja magát. A megvalósult művek - ahol ezt megvizsgálták, és nyilvánosságra hozták - elképesztők. Tízezernél is több semmire nem használható cső – és egyéb akna épült, a **2.2.1.1 ábra** szerint. Külön is érdemes elidőzni a **2.2.1.1/c** ábrarésznél. Megállapítható, hogy az akna eszmei megalkotója, a műanyag extrudációs hegesztés legelemibb alapjait sem ismerte. (Érdemes volna - néhány év távlatából - a Várpalota és térsége szennyvízelvezetésének aknáit megvizsgálni.)

Sajnos az aknák fejlesztésének következő fejezete a PE akna sem hozta meg a várt eredményeket. Ennek okait vázlatosan a **2.2.1.2 ábra** szemlélteti. Szerencse, hogy a rotációs öntéssel előállított aknákból az árfekvés miatt, csak kevés épült. A hazai fogyasztásra nem sík fenéklemezzel gyártott termék, a tapasztalatok szerint rossz megoldás.

2.2.1.2 ábra: A PE aknák hibái

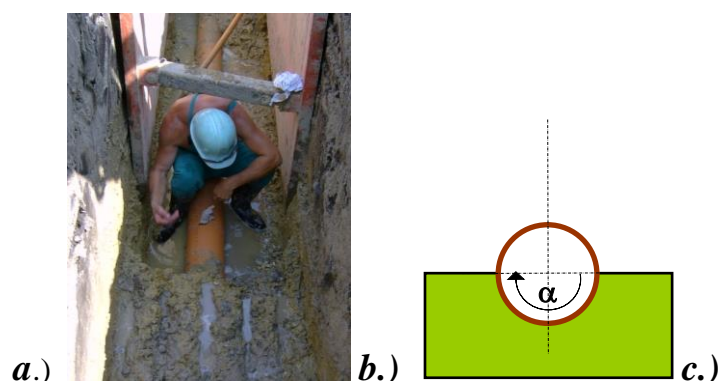
a.) A PE akna függőleges jármű teherrel nem terhelhető, b.) repedés gyártási- feszültség hatására, c.) – d.) az íves fenékelem kialakítás költségtakarékos, de nem működőképes.

A hazai rotációs öntéssel előállított aknákat a *hosszá nem értés* problémái is terhelték.

A felsorolt – jelentősebb – konstrukciós probléma mellett, a kivitelezés szinte minden munkafázisa *hibákkal terhelt*. A **2.2.1.3 ábrán** bemutatott példák – sajnos - az átlagos hazai kivitelezési színvonalat képviselik.

2.2.1.3 ábra: A különböző anyagú csövek beágyazása.

a.) – b.) Rugalmas csövek beágyazás nélkül, c.) A környező talajhoz képest merev csövek szükséges – minimális – beágyazása a hazai altalaj viszonyoknál.

2.2.2 A csövek és kötéseknél problémái

A különböző anyagú csövek gyártói a túlkínálatból adódó verseny és az eladás fokozása érdekében gyors fejlesztéseket hajtottak végre, melyek igazolásából az időtényezőt, és a korábbi alapos vizsgálati módszereket kihagyták. Ennek a folyamatnak élenjáró reprezentánsa a műanyag csőgyártás és annak szereplői. Sajnálatos, hogy mind a mai napig a mérnökök nem sajátították el a műanyag csövek anyagtanát, és ugyan úgy a csőgyártásban érdekelt vegyész szakma sem ismeri a közművek legelemibb szabályait, követelményeit. A különböző csőrendszerekkel kapcsolatos fontosabb – aktuális - ismereteket az alábbiakban összefoglalom:

- A **kőagyag** csatornacső bizonyította minden előnyét, az elmúlt 100 év során. A kezdetben alkalmazott bitumenes kenderkóc toktömítés, a csőanyagnál gyorsabb előregedése miatt az új rugalmas csőkötések fejlesztését indikálta. Ezek a folyamatok a [13] szakirodalomban nyomon követhetők. Sajnos a kőagyag cső tokja rövid. Ez nem biztosítja, az elmozdulásból keletkező nyomatékok kiegyensúlyozását. A tény közismert. A rövid tokos kötés tehát egy csukló. Ez önmagában nem baj, ha a cső – mely szinte minden altalajnál a merev kategóriába tartozik -, minimálisan 180 ° -ig be van ágyazva. (Lásd: 2.2.1.3/c ábra.) Az elmúlt 25 évben, ezek a csatornák, - a forgalmazók prospektusai és sugalmazása alapján –

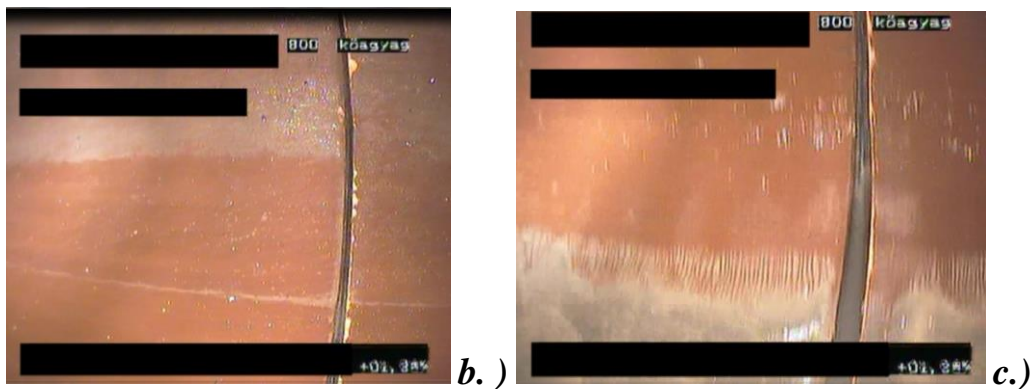
beton ágyazat nélkül épültek. Az egyes szakaszokon süllyedések léptek fel (Lásd: 2.2.2.1-2.2.2.2 ábrák)

2.2.2.1 ábra: Kőagyag cső ITV vizsgálata. (A kamera tolja maga előtt a csőben a vizet)

A mozgások hatására a csőzónában az ágyazati anyag konszolidációja időben elhúzódik. Az eredmény; tok szétcsúszás, gumitömítés idő előtti tönkremenetele, a vízzárás megszűnése.

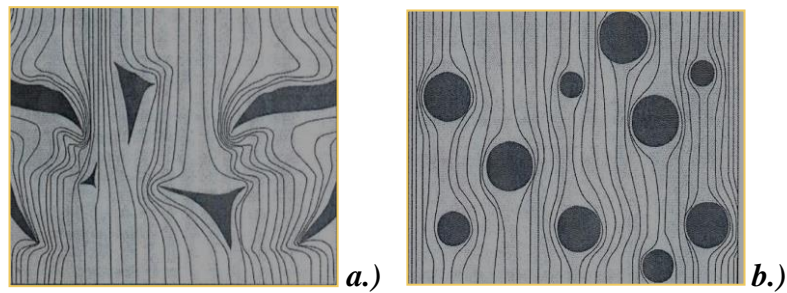

2.2.2.2 ábra: kőagyag cső süllyedése a kötésnél:
a.) a csőkötés távlati képe, b.) a tetővonal és c.) a talpvonal

Nagyobb probléma a tok- és sómáz nélküli csőtípus, melyek fejlesztése kizárólag gazdasági szempontokra vezethető vissza. A tok nélküli csőnél a kötést biztosító PP áttoló idom, élettartamban, funkcióban, továbbá gyűrűmerekben a csővel, nem azonos műszaki – és élettartam értékű. Az ilyen csöveket, csak teljes 360 ° - os beágyazással célszerű beépíteni.

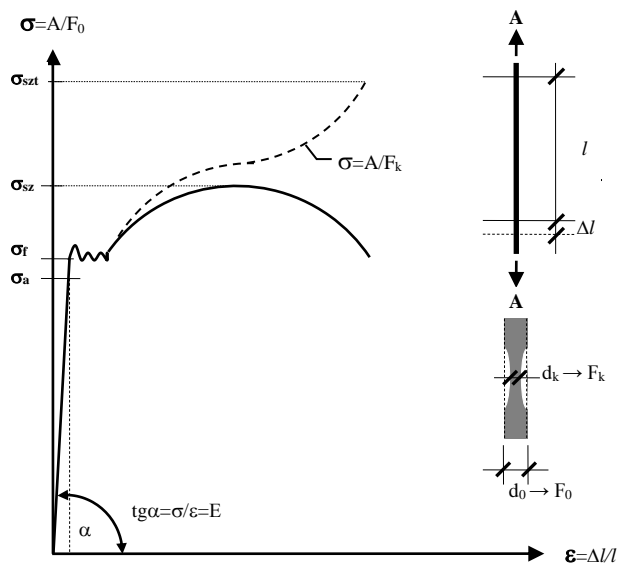
- Az **öntöttvas** cső az újkori vízellátási hálózatok fejlesztésének eredménye. Az öntési technológia folyamatos fejlesztése azonos *lemezgrafitos* anyagszerkezet mellett valósult meg. Így a cső falvastagságát a korrózió elleni védelem és a húzó feszültséggel szemben közismert érzékenység határozta meg. Ez a lemezgrafitos anyagszerkezet következménye, melyet az öntöttvas csövek szakirodalma egységesen és részletesen elemez. Az öntési technológia fejlesztésének jelenlegi állapotát a rotációs öntés jellemzi. Ez szinte teljesen kiküszöböli a korábbi technológiák szerkezeti hibáit. A legnagyobb eredmény azonban a gömbgrafit alkalmazása, melynek sémáját – a lemezgrafitos szerkezettel egyetemben - a **2.2.2.3 ábra** mutatja be.

2.2.2.3 ábra: Az öntöttvas anyagszerkezetének teoretikus különbsége **a.)** lemezes grafit adalékanyaggal, **b.)** gömbgrafitos

Az ábra jól szemlélteti a kétféle adalékanyag által előidézett húzó -, illetve nyomófeszültség trajektóriák, sűrűsödését. Az öntöttvas viselkedésének az igénybevételek hatására még világosabb magyarázattal szolgál a **2.2.2.4 ábra**, mely a vas: feszültség – fajlagos alakváltozás összefüggéseit szemlélteti a növekvő húzóerő hatására.

2.2.2.4. ábra: Acél próbatest húzódiagramja

Ha az erővonal sűrűsödések miatt a csőfalban keletkező **lokális** feszültségek a σ_f értéket meghaladják, akkor a kristályos szerkezetben maradandó torzulások keletkeznek. Ezek hatással vannak a cső élettartamára. A teherviselő képesség átrendeződik. Ez *feszültséghorróziót* indikál. A csőre ható terhek kedvezőtlen együtthatásakor a feszültség góccok, keresztirányú törések kiinduló pontjait képezhetik, továbbá gyors helyi és pontszerű korrózióhoz vezetnek. Ezek a hatások feltételezhetően figyelmen kívül maradtak, amikor a GÖV csövek falvastagságát meghatározták. Példaként említem, hogy az MSZ 2998-52 szerint egy NÁ 150 mm PN 10 bar nyomásfokozatú lemezgrafitos öntöttvas cső falvastagsága: 10 mm volt. Az MSZ EN 545 szerint egy K9 jelű NÁ 150 mm PN 16 bar csőhöz rendelt falvastagság mindössze 6 mm. Vagyis a két anyagszerkezet közötti különbség több mint 50 %-os falvastagság csökkenést eredményezett. Az tehát felelősséggel rögzíthető, hogy a hagyományos lemezgrafitos és a gömbgrafitos szerkezetű csövek élettartamában jelentős eltérések prognosztizálhatók. Az új GÖV csövek, élettartama nem fogja meghaladni az 50 évet. A fenti megállapításokat igazolják azok az erőfeszítések, melyek a GÖV csövek külső- és belső korrózióvédelmének fejlesztésében megfigyelhetők. A hármás rétegződésű /belső cementhabarcs – GÖV – külső korrózióvédelem/ csőfal, erőtanilag nem hatékony. Az egyes rétegek nagyságrendekkel eltérő rugalmassági modulusa miatt a tényleges teherviselő a GÖV. Így az elvékonyodott csőfal miatt a beágyazás /egyéb okok miatt is/ elvárt tömörsége mellett a GÖV cső az átmeneti -, vagy rugalmas kategóriába kerülhet. Ez a Hooke törvényt maradéktalanul követő csőanyagoknál nem jelent előnyt. Egyes fejlesztések – külső – és belső PUR védelem - már azt az érzetet keltik, hogy a csöveket laboratóriumi feltételek mellett képzelik beépíteni. *Összegezve*; ezeknek a GÖV csöveknek az élettartamát körültekintően kell

meghatározni.

- A **műanyag** cső térnyerése és térhódítása hazai viszonylatban, ellentmondásos folyamat. A nagy medencékre jellemző geotechnikai adottságok, egyértelműen a rugalmas műanyag csövek széleskörű alkalmazását helyezik előtérbe. A különböző műanyag csőrendszerek értelmetlenül gyors és a szakma alapvető érdekeit mellőző fejlesztése komoly és megalapozott aggályokat ébreszt a hozzáértő szakemberekben. A problémákat a [13] szakirodalom részletesen feltárta. Itt csak néhány kiegészítő megjegyzésre korlátozódok a különböző műanyag csöveknél.

- Az **ÜPE** (az EU-ban GFK) csövek élettartamát a kötőanyagként alkalmazott gyanta határozza meg. A gyanták egyes típusai a hidrolízisként ismert folyamatra érzékenyek. Ezzel kapcsolatban vannak kedvezőtlen hazai tapasztalatok elsősorban ivóvíz vezetékeknél. Az alkalmazott műgyanta ára: 1,17 – 5,96 \$ / egységre vetítve/ változik. (A poliészter gyanta: 1,17 – 3,30) Az olcsóbb gyantákhoz, gyengébb hidrolitikai ellenállás tartozik. A gyanta öregedését három tényező okozhatja: az UI sugárzás, a hidrotermális hatások, és az alkalikus vegyületek. A hidrolízis, mint jelenség – egyes poliészter műgyantáknál - az ÜPE cső tönkremenetelét jelentheti. A lokális meghibásodás nem azonos súlyú a víz nyomóvezetékeknél és a gravitációs csatornáknál. (Egyes gyantatípusok a vízzel reakcióba lépnek. Ez a reakció lehet lúgos /OH) –/ vagy savas /H+/. Az eredmény: hólyagosodás – penetráns szaggal – és vízáteresztés.) Egy ÜPE béléscső hidrolízisre visszavezethető meghibásodását a **2.2.2.5 ábra** mutatja be. A probléma a jó minőségű – drágább – gyantákkal kiküszöbölhető.

2.2.2.5 ábra: Hidrolízis, vasbeton ivóvízvezeték ÜPE béléscsövén. A bélelés 25 éve készült.

- A **PE** (korábban: KPE) csőrendszer korábban komoly alternatív lehetőséget kínált a vízellátó hálózatok fejlesztéséhez, rekonstrukciójához. Az elképzelések, nem váltak valóra. Ennek okai szerteágazóak. A teljes kifejtéshez – és bizonyításhoz – 50 oldal is kevés volna. Néhány fontosabbat az alábbiakban összefoglalok.

A PE csövet a gázvezetékek részére fejlesztették ki. A gázvezetékek nyomásfokozatokra bontott rendszere miatt a hálózatok jelentősebb része közmű nélküli területen épült. Ehhez a gázipar jól átgondolt építési technológiákat alkalmazott. Egy ilyen fektetési technológiát a **2.2.2.6 ábra** mutat be.

A belterületi gáz hálózatok – a nagy városok kivételével - kis átmérővel épültek. Ezekhez a PE csövek tekercsben álltak rendelkezésre. A kis átmérő közművesített területen a munkaárokba is befűzhető. További sajátosság a szerelvénymentes hálózat. A szakaszolás elszorító segítségével történik, mely az 1 bar alatti nyomásnál biztonságos elzárás.

2.2.2.6 ábra: PE gázvezeték építés

Az ivóvíz hálózatok építési szabályai alapvetően eltérőek a gáz hálózatokhoz képest. A lényegét a **2.2.2.7 ábra** szemlélteti.

2.2.2.7 ábra: *Vízvezeték építése PE csőből*

a.) *rekonstrukció Keszthelyen DN/ID 500 mm azbesztcement .cső kiváltására DN/OD 630 mm PE csővel, (szerény csomóponti kialakítással), **b.)** Ivóvíz építése PE csővel Budapesten Rippl Rónai utcában.*

A PE csövek hazai szabályozása 1984 és 2004 között háromszor változott. 1984 – ben az MSZ 7908-1 az általános rendeltetésű csövek használatát 50 év élettartamra és 20 °C hőmérsékletre 5,00 N/mm² megengedett feszültség alapján méretezte. A megengedett feszültség $n = 1,36$ biztonsági tényezővel volt meghatározva. Az 1995 – ben megjelent szabványmódosításban, a megengedett feszültség változatlan maradt. Mivel a cső alapanyaga a PE granulátum folyamatosan javult, ezért az „n” biztonsági tényező: 1,6 értékre növekedett. A hivatkozott szabványmódosítás előkészítését célozta 1993. Április 29–30. dátummal Ráckeveén rendezett KPE Cső Konferencia és Kiállítás. Ezen elhangzott két fontos előadás. Az egyik, az anyagszerkezet és a feldolgozás hatásait tárgyalta, a PE csövek üzemi viselkedésére. Az alapos elméleti felkészültséggel és kutatásokkal alátámasztott dolgozat lényege, meg kell gondolni a biztonság fokozását. A másik dolgozat a PE csövek szabványosításának helyzetével foglalkozott. Ebből két

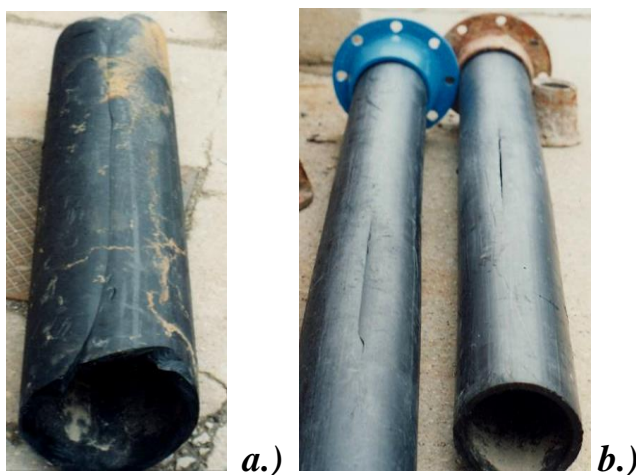

fontos mondatot idézek: „ Fentiekből származik harmadik kérdésem: Ilyen veszélyes közeg számára elégséges – e az 1,6 – os biztonsági tényező, vagy örülünk annak, hogy nem 1 alatti az értéke?” Majd a zárószó: „ Befejezésül arra kérem Önöket, hogy gondolják át a jelenlegi tervezési módszert, tanulmányozzák az európai eljárást, fontolják meg, hogy mi a fontosabb! Pillanatnyi gazdasági előny, vagy hosszú távú biztonság.” A fenti polémiát még a gázvezetékek indikálták. A gáz, mint szállított közeg kétségtelenül rendkívül veszélyes. Itt érdemes egy fontos adatot megismerni, 1994 – ben a PE csőgyártás tonnában: gáz: 25.000.-, víz: 2.500.- ugyan ez 2002 – ben: gáz: 5.600 .- és víz: 12.800 .-. A 2004. júniusban – angol nyelven – közzétett MSZ EN 12201-1 szabványban bevezették az MRS – legkisebb elvárt szilárdság – értéket. Az új méretválasztékot MRS 10,0, 8,0, 6,3 és 4,0 szilárdságú granulátumok alapulvételével, az alábbi képlettel számították:

$$\sigma_e = \frac{MRS}{C}$$

A „c” értékét a hivatkozott szabvány 1,25 értékben határozta meg. Így számították a szabványos falvastagságokat, illetve a csövek méretválasztékát. Itt érdemes újra elolvasni a fentebb leírt idézeteket. *Ez a világ legrosszabb szabványa, melyet kizárólag az üzleti érdekek motiváltak!*

A régi szabványok alapján gyártott PE ivóvíz csövekkel is voltak problémák. Szinte az ország minden területén fordultak elő olyan hibák, melyeket a **2.2.2.8 ábra** szemléltet.

2.2.2.8 ábra: PE csővezeték hibák ivóvíz csöveknél

a.) – b.) hosszanti felrepedés,/gyakori hiba/ c.) tengely – és keresztirányú repedés /kevésbé gyakori hibajelenség/

Mitől vannak ezek a hosszirányú felrepedések? Talán a klórozástól? Olaszországban és Franciaországban több kísérletet végeztek a bekötő vezetékek gyakori meghibásodása miatt. A vizsgálatok eredményeként megállapították, hogy a közepes és a nagy dózisu klórozás a kis átmérőjű – és így kis falvastagságú – PE csövekre igen kedvezőtlen hatással van.

A fentebb hivatkozott új szabvány a csőfalak radikális vékonyítását eredményezte. Így a hazai viszonylatban általánosnak mondható töréspontig történő klórozás, ok – okozati összefüggésben lehet a meghibásodásokkal. További probléma a PE 100 – as alapanyag. A csőből kivágott próbatestek a feszültségek kedvező tengelyirányú viselkedése ellenére anyaghibás szakadási felületeket mutatnak. A felsoroltakon kívül csak címszavakban érdemes még néhány problémát említeni:

- A tömeges ivóvíz célú felhasználás ellenére elmaradtak a termék-, technológiai-, szakmai- és oktatási fejlesztései.
- A kötéstechnika nem igazodott a megváltozott igényekhez. Így, - többek között - hazai viszonylatban a hosszított tokos kötés honosítása elmaradt.

A PE csővezeték építés indokolt ellenőrzési szakképzési – gázipari – gyakorlata fellazult, majd teljesen megszűnt.

- A vízi közművek építésénél olyan dimenziók DN/OD > 315 mm kerültek alkalmazásra, melynek szakmai, technikai feltételei, jelenleg sincsenek – véleményem szerint soha nem is lesznek - megoldva.

Kockázat nélkül prognosztizálható, hogy a megépült PE ivóvíz csővezetékek egy

jelentős részének életkora **nem fogja elérni** az 50 évet.

- A **PVC-U nyomó** - és **gravitációs** csőrendszerek siker történetnek indultak. A rideg törési hajlam, és az ágyazatépítés problémái miatt a **nyomócsövek** viszonylag hamar leszerepeltek. A kisebb átmérő tartományokban DN/OD < 125 mm kevesebb a probléma. A viszonylag hosszú tokos kötés, a könnyű – és gyors szerelhetőség, továbbá a jó idomellátás miatt a fenti méret tartományig a jövőben is jó alternatíva az építéshez. A megépült nagyobb átmérőknél a rekonstrukciós igényekkel számolni kell.

A PVC **csatornacsövek** története, a legrosszabb fejezete a Rendszer Váltás utáni hazai csatornázásnak. A korábban részletezett rendszerhibák mellett a tokos kötésekkel és az idomokkal is problémák vannak. Szinte minden településnél a műszaki átadás – átvétel után idomokat kell cserélni a tokrepedések miatt. Lásd: **2.2.2.9 ábra**. A műanyag cső és a csőzóna sajátos egymásra hatása miatt, az ágyazat konszolidációja két évig is eltarthat. Ezért az idomtörésekkel a műszaki átadás – átvétel után is számolni kell.

2.2.2.9 ábra: Hálózatokból kibontott meghibásodott elemek

a.) törött áttoló idom, **b.)** elrepedt és deformálódott 90 °-os könyök, **c.)** KGEA leágazó idom jellegzetes törésképe,

A PVC-U csatornacső, illetve csőrendszer, számtalan további műszaki hiányossággal rendelkezik. A fontosabbakat röviden összefoglalom:

- A csövek erőtani méretezése azon a feltételezésen alapul, hogy a csőfalban a megengedett feszültség értéke minimálisan a 10,00 MPa értéket eléri. Ha ebben az esetben is alkalmazzuk a C = 1,25 biztonsági tényezőt, az elvárt minimális szilárdság értéke: 12,50 MPa. A probléma az, hogy az értékre és ellenőrzésére sem az alkalmazási kézikönyvekben, sem a vonatkozó szabványban nincs adat. Sőt nincs olyan vizsgálati módszer sem, mellyel az

elvárható legkisebb szilárdság ellenőrizhető, kimérhető. A hőre lágyuló műanyagokból gyártott csövek közismert tulajdonsága, hogy az alkotó irányú szilárdság nagyobb, mint gyűrű irányú. Mivel a csőből a szakító szilárdság meghatározására csak alkotó irányban lehet próbatestet kivágni, a vizsgálat nem ad hiteles értéket. Ezért van az, hogy a rugalmas csövek erőtanai méretezésére a CEN tagországok – EN hiányában – eltérő megoldásokat alkalmaznak. A hazai – és több európai – ország csak alakváltozást vizsgál. A különböző alakváltozási képletek közös alapja, **a Hooke törvény érvényessége**. Ha a külső terhekből meghatározott alakváltozás nem lépi túl az 5 % értéket és a csőfal minimálisan elvárható szilárdsága eléri a 12,5 MPa – t, minden rendben van. Sajnos ez csak teória, mert a 12,5 MPa nem ellenőrizhető. Vagyis hiányzik egy lényeges fejlesztés a rendszerből. A termékszabvány szerint a csőrendszer vízzárósága 15 % alakváltozásig biztosított. Ez lehetséges, csak hogy ekkora alakváltozáshoz a falfeszültség értéke az ágyazat függvényében: 14,0 – 18,0 MPa értéket vesz fel.

- A PVC-U csatornacső gyártása több fázisban történik. Az első lépésben különböző hosszúságú egyenes csődarabokat extrudálnak, majd utólag rátágítják a tokot. Ezáltal a tokban a falvastagság kisebb, mint a csövön. Sajnos ezt az MSZ EN 1410 szabvány megengedi. A kezelhetetlenül sok tokrepedésnek – a beágyazási hiányosságok mellett – ez is az okozója.
- Az utóbbi évtizedben a PVC-U csövek gyártását a strukturált /bordázattal ellátott/ és a rétegelt falszerkezet jellemezte. A *strukturált* falnál a bordázat falvastagsága 1 – 2 mm. Ez rendkívüli sérülékenységet, értékelhetetlen szilárdsági állapotot és rugalmas stabilitási problémákat vet fel az elvégzett kísérletek szerint.
- A *rétegelt* falszerkezetnél a külső – és belső felületen 0,5 mm körüli PVC réteg és közöttük egy vastagabb – felhabosított - PVC réteg képezi a csőfalat. Ennek megfelelően a csőfalnak nincs értékelhető szilárdsága. A tengely irányú szakító vizsgálatok nem igazolják a nagy hosszúságú szakadó nyúlást. Ezt a csőtípust a Lajtától Nyugatra legfeljebb provizóriumnak használják. A termék igazolására – a laikusok számára – kitalálták és szabványosították a Darmstadt tesztet. /MSZ EN 295/ Ez a kopásvizsgálat abból áll, hogy a vizsgált csőből 1,00 m hosszú darabot, víz – homok –s kavics keverékével feltöltenek, majd 45° - os lengetést végeznek 100.000 ciklus számmal. Ezt követően lemérik a fal kopását. A vizsgálat korrekt, és különböző anyagú

csövek összehasonlítására teoretikusan alkalmas. Egyetlen hibája, hogy nem a szállított szennyvízzel szembeni ellenállást bizonyítja. Az elválasztott rendszerű csatornázás szennyvizében a szilárd anyagon kívül söröszüveg kupak, szeg, csavar, üveg és porcelán szilánk egyaránt előfordul. Ez kiküszöbölhetetlen. Ezért, kell egyes szennyvíziszap víztelenítő eljárások előtt mechanikus tisztítást – hidrociklont – beiktatni. Az egyesített rendszerű csatornázásnál a hordalék összetétele még nagyobb és összetettebb szilárd szennyezést mutat az utcai összefolyók miatt.

- A rétegelt falszerkezetű cső üzleti irányultsága azonnal érthetővé válik, ha egy tömör falú – és egy rétegelt falú, /azonos DN/ID -, SN gyűrűmerevség - és hosszúság/ csődarabot egy ingamérlegre felhelyezünk.
- Az üzemelő hálózatból kibontott csődarabon és idomokon – a belső felületen megfigyelhető egy fekete elszíneződés. Ez feltehetően a PVC-U csatornacső gyártásánál alkalmazott adalékkal, hozható összefüggésbe.

A különböző anyagú csövek és kötéstechnikák részletezett problémái károsan befolyásolják azok élettartamát. A garantálható elméleti élettartam fontos tényező a döntésekben és a gazdasági életben egyaránt. Ha egy csővezeték rendszer kiválasztásánál az élettartam domináns tényező, akkor azt szavatolni kell. Erre épül az amortizáció számítása, mely része a szolgáltatás díjának. A szavatolt 50 év – elméleti - élettartam azt jelenti, hogy a beruházás aktivált összegének évi 2 % - a lesz az amortizáció. Ezt a hozamot – mondjuk – állampapírba fektetve, 50 év után rendelkezésre áll a rekonstrukcióhoz, vagy az ismételt kiépítéshez szükséges fedezet. A szavatolt élettartam előtti – bármilyen okból bekövetkező tönkremenetelnél a hiányzó forrást pótolni kell. Adott esetben ezt a pótlást a költségvetés terhére lehet és kell biztosítani. Azaz más, - esetenként fontosabb - területről kell elvonni a fedezetet. Ezért alapfeltétel a jó és megbízható csőanyag és kivitelezés.

3. A rekonstrukció hazai tapasztalatai.

A vízi közművek hazai rekonstrukciójának nagy múltja van. Ezek ismertetése a szakirodalomban követhető. 1990 – ig a kivitelezések nagyobb részét az üzemeltető vállalatok végezték. A külső vállalatok által

készített rekonstrukciókat a kiforrott technológia és a szigorú műszaki ellenőrzés, jellemezte. Az 1990 itt is egy választóvonal, de az előző fejezetektől eltérően szép számmal akadnak pozitívumok is. A **3.1 ábrán** bemutatott két létesítmény megvalósítása az igényes munkák példája.

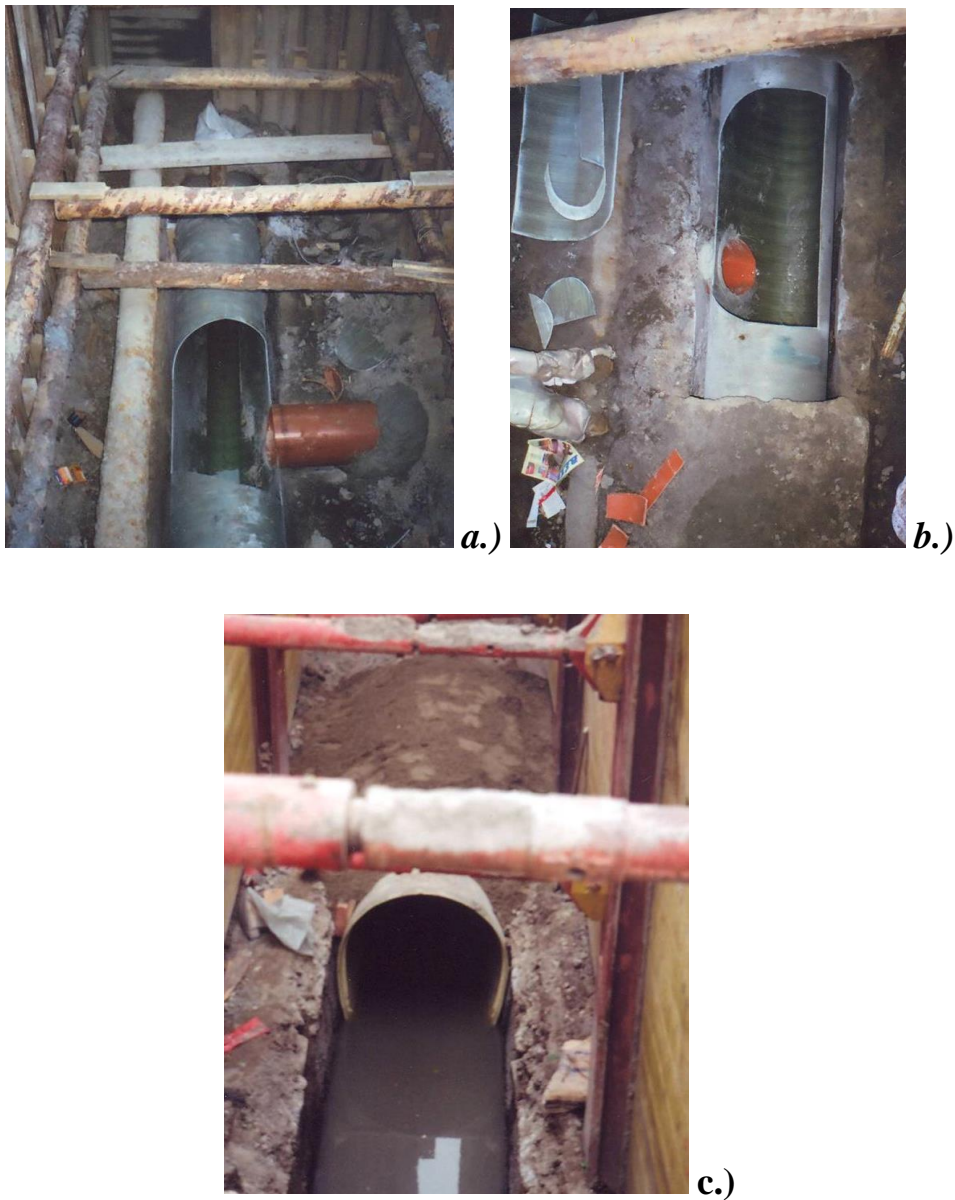

3.1 ábra: Szennyvíz főgyűjtő építése Budapest, Mázsa tér:

a.) polibeton folyókaelem, monolit vasbeton és előregyártott héjelem kombinációval, b.) előregyártott vasbeton csövekkel, hengeres csőkötéssel

Megemlíthető még a – a sok közül – a budapesti Szabolcs utcai teljes betonagyazattal épült tojás szelvényű ÜPE cső, vagy a „Budapest teljes körű csatornázásának befejező szakasza projekt” keretei között megépült csatornák nagyobb része. Sajnos van negatív példa is szép számmal. Ezek közül kettőt a **3.2 ábra** mutat be. Az **a.) – b.)** vagy a **c.)** ábrarészek teszt feladatként is hasznosíthatók. Feladat: „Jelöljön meg négy durva hibát, mely az élettartamot kedvezőtlenül befolyásolja.”

3.2 ábra: *Rekonstrukció ÜPE csővel*

a.) – b.) ÜPE cső befűzésével, c.) nyitott munkaárokban, a meglévő szelvény részleges elbontásával.

1975 – től napjainkig szinte minden létező rekonstrukciós eljárás kipróbálásra került. Sajnos ezek vizsgálata és kiértékelése – a korábbi gyakorlattól [2] eltérően – elmaradt. Néhány észrevételt és fontosabb információt az alábbiakban összefoglalok:

3.1 Bélelés műanyag csövekkel

Hazai viszonylatban a legrégebbi és talán legtöbbet alkalmazott eljárás. Megvalósítható kör – és tojásszelvénynél egyaránt. A köralak bélelésére elsősorban a *PE*, a tojás szelvényekhez az *ÜPE* cső használata terjedt el. Nyíregyházán a meglévő tojás szelvény bélelésére rotációs öntésű PE csöveket használtak. Az illesztés extrudációs hegesztéssel történt. A rotációs öntésű PE rekonstrukciós szelvények gyártásában nagy lehetőségek vannak. A kifejleszhető 2,00 m elemhossz, a tetszőleges alak és a már ismert hengeres elektrofúziós kötéstechnika nagy lehetőségeket kínál.

Az egyszerűbb megoldások – akár több száz méter hosszon – a kör szelvénynél kínálkoznak. Ott alkalmazhatók előnyösen, ahol kevés rákötés van, és a meglévő szelvény szűkítése megoldható. Egy ilyen rekonstrukciót a **3.1.1 ábra** szemléltet. Hazai viszonylatban az egyik legnagyobb PE csővel végrehajtott – laza illeszkedésű – bélelés Mohácsnál a Duna alatt meglévő DN/ID 200 mm acélcsőbe behúzott /tolt/ DN/OD 125 mm PE cső volt, 1.534,00 m hosszúsággal.

3.1.1 ábra: PE cső deformáció mentes befűzése

Nagy tapasztalatok állnak rendelkezésre az ÜPE csöves – hézagos – csőbélelésekre

is. Ezt az eljárást alkalmazták az FVM Zrt alacsony nyomású ivóvíz vezetékeinél a Szentendre – szigeten és a Megyeri úti telepen. Az ÜPE csöves bélelésnél, a cső kiválasztásához a hidrolízis lehetőségét gondosan mérlegelni kell. Az eljárás gyenge pontja a meglévő cső és az új szelvény közötti hézag kiinjektálása. Ennél a munkafázisnál további – elsősorban technológiai - fejlesztő munkára van szükség. Az injektáló habarcsok összetételét, a meglévő cső anyaga és állaga, továbbá és a bélésű cső anyaga befolyásolja.

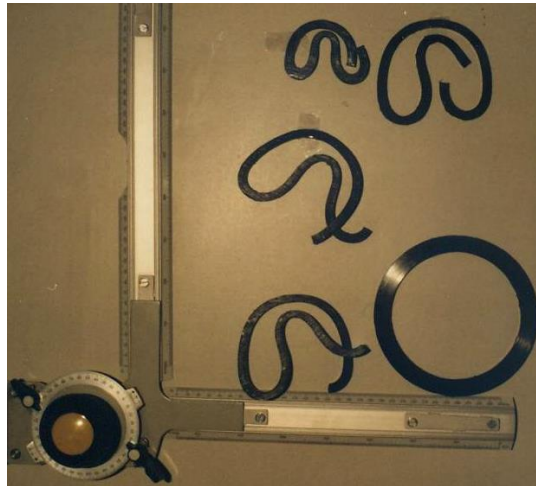
3.2 Bélelés szorosan illeszkedő PE csővel

Köztudott, hogy a PE cső 200 ° C körüli hőmérsékleten szinte korlátlanul formálható. A hőre lágyuló műanyagokhoz értők számára az is egyértelmű, hogy minden hőmérsékletnöveléssel végrehajtott beavatkozás a csőanyagban, egy stressz hoz létre, mely kitörölhetetlenül megmarad a struktúrában. Vagyis a cső élettartamát meghatározó tényezők /évek – feszültség – hőmérséklet/ a *lét* meghatározói. Ha tehát a cső keresztmetszetében hő alakításával feszültséget hozunk létre, az csak az élettartam kárára történhet. Egy ilyen beavatkozás lehet nagyon rövid. Azonban, magas hőmérséklet és feszültség mellett a cső akár tíz évet is öregedhet. Ez a folyamat nem visszafordítható. Ráadásul az alakítási feszültségek örökre bezáródnak a csőfalba, ami az erőtani méretezést eltorzítja. Egy ilyen kísérletet a **3.2.1 ábra** mutat be. Az átvágott metszetekben, - az ábra szerint -, a húzó – és a nyíró erők a dominálnak.

Számtalan csődeformáló eljárás ismert. Hazai viszonylatban az „U – liner” került alkalmazásra csatornáknál és tűzi vízvezetékknél.

Véleményem szerint ez az eljárás, kizárólagosan csatornák bélelésére javasolható, a csőanyag kétszeres hőkezelése és deformálása miatt.

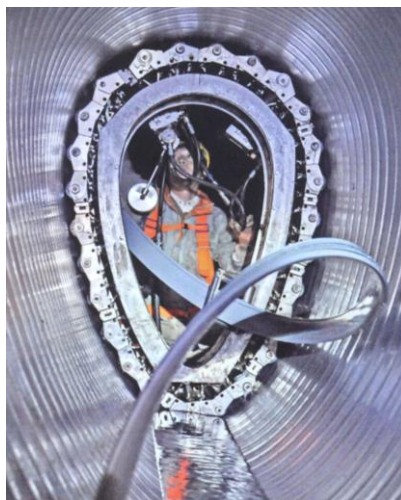
3.2.1 ábra: U – Liner belső / alakítási/ feszültségei

A fenti ábrán a különböző pontokban elvágott profil megnyílásai azt is mutatják, hogy az alakítás következtében a húzó – és nyomó feszültségek mellett nyíró feszültségek is kialakulnak.

3.3 Szorosan illeszkedő bélelés PVC szalagprofillal

Az eljárás hosszabb ideje ismert és folyamatos fejlesztés alatt áll. Kezdetben RIB-LOC, napjainkban a japán SEKISUI által továbbfejlesztett SPR rendszerként ismert. A tetszőleges keresztmetszetű szelvényeket /extrudált/ profilírozott PVC szalagból a csatorna aknában, vagy a szelvényben, célgép állítja elő bélésnek.

3.3.1 ábra: SPR rekonstrukciós technika

Az alkalmazáshoz tehát külön indító és fogadó aknára nincs szükség. Ez kétségtelenül előnye a technológiának. A szalag összekapcsolásának különböző megoldásai ismeretesek. A mechanikai összekötést egy bütykös bepattintó mechanizmus biztosítja. A vízzárásra két különböző megoldás van. Az egyik a hosszú kötésidejű ragasztás, a másik a hagyományos gumitömítés. A bélelés elvét a **3.3.1 ábra** szemlélteti.

A rekonstrukciós eljárás alkalmazásával több száz kilométer referenciamunka tapasztalatai állnak rendelkezésre. Az ismertetések nem térnek ki a bekötések kivitelezésével szerzett tapasztalatokra. Valószínűsíthető, hogy ez a gyenge pontja a technológiának, főleg az emberi közlekedésre alkalmatlan keresztmetszeteknél. Említeni kell, hogy a PVC szalag – robusztus kialakítása ellenére – sérülékeny. Ezért a hagyományos tisztítási technológiák alkalmazhatóságát vizsgálni, elemezni kell.

3.4 Tömlős bélelési eljárások

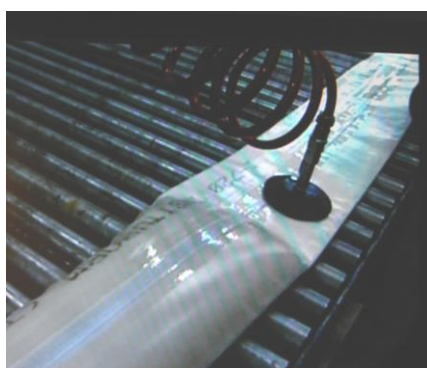
A technológia az 1970 – es évek elején született meg Angliában, majd gyorsan elterjedt a fejlettebb európai országokban. Az eredeti Insituform névre keresztelt eljárás vitathatatlanul a legszellemesebb rekonstrukciós módszer. A tömlő, változtatható vastagságú tűnemezelt filc, mely egy – vagy kétoldali fólia védelemmel van ellátva, a gyanta

megszilárdulásig történő védelmére. A filcet műgyantával itatják és lehűtve a helyszínre, szállítják. Itt egy fordító cső és víznyomás segítségével a bélelendő szelvénybe vezetik. A víz nyomására a tömlő, a bélelendő cső falához feszül. Ezután a tömlőn belüli vizet felfűtik. A gyanta térhálósodik, megköt.

A munkafolyamatnak négy fontos részeleme van:

- a tömlő szabászata,
- a gyantatelítő gépsor,
- a célgép – fordítócső, állvány, szállítószalag, kazán, a vízszivattyú – és
- a beépítésre kész tömlőt szállító hűtőkocsi.

a.)

b.)

3.4.1 ábra: Insituform technológia

a.) a tömlő feltöltése gyantával, b.) a tömlő vég, a kifordítás folyamatában, tojás szelvényű csatornában.

A technológia két érdekes részletét a **3.4.1 ábra** mutatja be. A felhasználásnak nincsenek keresztmetszeti és formai akadályai. Az alkalmazást a tömlő, szállítási távolsága befolyásolja. Az akadályok csökkentése érdekében a tömlő előállítás - főleg Németországban – szakosodott. Ennek megfelelően vannak szabászati és gyantatelítő vállalkozások. Ez nagyon megkönnyíti az alkalmazást. A **2.2.2 fejezetben** az ÜPE csővel kapcsolatban említett hidrolízis jelensége erre a technológiára is érvényes, a telítő gyanta minőségének függvényében.

A fentebb leírt technológia további tömlős megoldásokat inspirált. Ebben persze nagy szerepe volt a szabadalom elkerülésének is. Így aztán napjainkban ismert a tömlőt, víz helyett levegővel manipuláló technológia, melyet Process – Phoenix eljárásnéven ismer a szakma. Az Insituform technológiához képest némileg egyszerűbb gépi berendezést a **3.4.2 ábra** szemlélteti. Ugyancsak egyszerűbb felépítésű a bélelő tömlő is, a levegő alkalmazása miatt.

3.4.2 ábra: A Process-Phoenix eljárás

A rekonstrukciós módszerrel ivóvíz gerincvezetékét is bélelték. Ezzel kapcsolatban említeni kell, hogy nyomócsöveknél a bélelendő cső teljes értékű folytonosságát az indító – és érkező aknában, - nyíróerők felvételére alkalmas megoldással - helyre kell állítani. Meg kell jegyezni, hogy a nyomócsövek bélelésénél a csatlakozó karimás kötésnél a bélelés csőfalhoz feszítését is meg kell oldani..

A harmadik módszernél, az előzőeknél vékonyabb bélést UV sugárzással keményítik. Ezt a technológiát a kisebb keresztmetszetű csatornák részére fejlesztették és a műanyag – bekötő - csövek bélelésére is ajánlják. Míg a korábbi két módszer alkalmazásával már jelentős tapasztalatok állnak rendelkezésre, az UV sugárzással szilárdított tömlővel kapcsolatban nincs említést érdemlő üzemi tapasztalat. Egy lényeges megállapítást a műanyag csövek bélelésével kapcsolatban rögzíteni kell. Az Insituform csatornabélelésnél, a rákötések

megnyitása feltárás nélkül megoldható ITV vezérlésű fúró berendezéssel. Ez azért lehetséges, mert a bekötéseknél a bélelő tömlő a bekötés kontúrját egyértelműen megmutatja. A műanyag csatornacsöveknél a ráfúrás a vékony csőfal és a hő fejlődés miatt kockázatos.

Véleményem szerint az eredeti Insituform technológia alkalmazása a legjobb alternatíva. A hazai alkalmazás elsősorban akkor javasolt, ha a bélelendő cső a külső terhek felvételére alkalmas. A jelenlegi technikai feltételek szerint 100 – 2000 mm belső csőátmérők bélelhetők, 3 – 50 mm tömlővastagsággal és egy munkafolyamatban legfeljebb 600 m hosszban.

A másik – nyomódobbal működő – eljárás 80 – 350 mm átmérőkhöz 3 – 9 mm tömlővastagsággal és 70 m hosszig használható. A PVC-U csatornák rekonstrukciójához ez az eljárás kínál alternatívát, ha a rákötések feltárásához megfelelő technológiát sikerül kifejleszteni.

3.5 Belső bevonatok

Elsősorban fém anyagú csövek belső burkolására több eljárás ismert. Vannak festéket, vagy műgyantát felszóró berendezések, és cementhabarcs bevonatot készítő gépláncok. Az előzőek, inkább üzemi körülményeknél szokásosak, a bevonati rendszer rétegeltsége és igényes előkészítése miatt.

A cementhabarcs bevonatok készítéséhez is több különböző elven működő berendezés ismert.

3.5.1 ábra: Cementhabarcs bélelő /TATE/ eljárás

Hazai viszonylatban a TA-TE eljárás terjedt el, a **3.5.1 ábrán** feltüntetett géplánccal. Az alkalmazás csak olyan acél -, vagy öntöttvas csöveknél célszerű, ahol nagy hosszakon nincs rákötés – vagy csatlakozás, illetve szerelvényezés.

3.6 Egyéb rekonstrukciós lehetőségek

- Az elmúlt 25 évben több tíz kilométer hosszban épült kitakarás nélkül – sajtolással, vagy mikroalagút technológiával – szennyvíz főgyűjtő. A kivitelezési technológia mindkét módszernél kiforrott. Hazai viszonylatban megoldásra vár a vasbeton csövek korrózió védelmének továbbfejlesztése.

- Ugyancsak kedvezőek a tapasztalatok az ismétlődő lokális hibák – például: csőkötés hibák – elhárításához alkalmazott ITV irányítású tömítő tömlők alkalmazásával. Ezek a csatorna üzemelése mellett is alkalmazhatók, a tömítőanyag függvényében. A különböző tömítő tömlők és készletek elfogadható áron elérhetők.

- Az emberi közlekedésre maradéktalanul alkalmas tetszőleges keresztmetszetű csatornák – részleges, vagy teljes - rekonstrukciójához jó alternatívát kínálnak a polibeton szelvények és elemek. Ezek alkalmazásával vannak kedvező tapasztalatok. A nagy szilárdságú és korrózióálló ragasztással megbízhatóan illeszthető elemek jelenleg csak külföldről – legközelebb Ausztriából – szerezhetők be. Említeni kell, hogy az összetett szelvények béleléséhez az átlagosnál nagyobb tervezői ismeretekre van szükség.

- Hazai viszonylatban számtalan kísérlet történt a *csőtöréssel* kombinált kitakarás nélküli rekonstrukcióval. Különböző berendezések állnak rendelkezésre, elsősorban a bontófej kialakítás vonatkozásában. A hazai kísérleti építések beton -, azbesztcement – és öntöttvas meglévő csövek törésével és PE cső behúzásával történtek. A műanyag csőgyártók az igényekhez igazodva kifejlesztettek egy új PE csövet, védő bevonattal. A végrehajtott rekonstrukciók egy részét bevizsgálták, értékelték. Ezek eredményei általánosíthatók, az alábbiak szerint:

- A technológia eredményeként a behúzott cső palástja különböző mértékben sérül. A védőköpennyel ellátott csőnél a haszoncső sérülése elkerülhető. A védelem nélküli

PE cső sérülésének mértéke az átmérővel egyenes arányban van. Tehát a $DN/OD > 110$ mm –nél a sérülések száma és mélysége megkérdőjelezi az alkalmazhatóságot.

- A kibontott szakaszokon a próba kivágásnál általános jelenség a hosszrövidülés. Volt olyan vizsgálati eredmény, ahol a DN/OD 90 PE cső átvágásakor a két csővég 45 mm – re eltávolodott. Ez a tengely irányú elmozdulás két okra is visszavezethető. Az egyik feltételezés a technológia sajátosságaként kezeli a problémát. Vagyis, a behúzáskor a cső ténylegesen megnyúlik. Ennek feszültsége bent ragad a csőben. A másik magyarázat a műanyaghoz értők szerint az után zsugorodásnak nevezett jelenség. Ez összefüggésbe hozható azzal is, hogy a behúzás során jelentős hőhatás is fellép. Ez a felmelegedés az érkező aknáknál szabad kézzel is jól érzékelhető. A jelenség bármely ok –okozati összefüggésben az élettartamot kedvezőtlenül befolyásolja.

- Egyértelmű, hogy a műanyag cső érzékeny a beágyazásra. Ez meghatározóan kihat a csőstatikára. Meg kell említeni, hogy a kis átmérőjű ($DN/OD < 150$ mm) nyomócsöveknél ez kevésbé probléma.

- A fejlett EU tagországokban ezt a technológiát ritkán alkalmazzák. A nagy szakmai háttérrel rendelkező éves nemzetközi szakmai konferenciákon /JT Elektronik, RO-KA-TECH, Wasser Berlin, MTA Nemzetközi Csőkonferencia stb. – szinte meg sem említik, mint rekonstrukciós lehetőséget.

- Végezetül említeni kell, hogy a behúzott PE cső pontszerű terhelése a biztos tönkremenetel kiinduló pontja lehet. Erre nagy esély van.

Összegezve; megállapítható, hogy a csőroppantásos eljárás a jelenlegi formában, alkalmazásra nem javasolható. A továbbfejlesztés lehetséges iránya a csőtörés továbbfejlesztése és a csőtöréssel együtt bejuttatott injektálás lehet.

4. Összefoglalás, javaslatok

Az előző három fejezet alapján néhány fontos és biztos irányelv megfogalmazható. Ezek az alábbiak:

4.1 Az elkövetkező években a rekonstrukció iránti igények növekedése

prognosztizálható. Ezek egy jelentős része **újszerű feladat** lesz, a PE ivóvíz és PVC-U csatornákra orientálódik.

4.2 Folyamatos feladatként kell kezelni több 10.000 csőakna – emberi közlekedésre alkalmatlan vizsgáló akna - átépítését a gazdaságosabb üzemeltetés érdekében. Szerző véleménye szerint a vizsgáló aknákat két átmérőben kell meghatározni, a csatorna folyási fenékszintjéhez (H) igazítva. Ha $H \leq 2,50$ m – nél, akkor a DN = 400 mm. A $H > 2,50$ m – nél, akkor a DN = 630 mm. Ezeket, az akna fenékelemeket hőre lágyuló műanyag **hulladékból** célszerű kifejleszteni – öntve sajtolással – a közúti terhelésnek megfelelően méretezve.

4.3 A műanyag csövek rekonstrukciójánál előtérbe kell kerülnie a feltárásos – nyíltárkos – technológiának. Ezek a munkálatok elsősorban idomcserére, ágyazat javításra, magassági nyomvonal korrekcióra és szakaszos teljes átépítésre prognosztizálhatók. Említeni kell, hogy a felsorolt feladatok *nagy mennyiségben* valószínűsíthetők. A tényleges mennyiség pontosabb meghatározásához, - a minősítéshez – elméleti fejlesztési munka szükséges. Ehhez, egy jelentősebb volumenű állagfelvételre van szükség. A vizsgálatba vonandó szakaszokat az ország teljes területének alapulvételével és statisztikai módszerekkel kell kijelölni. Ezekhez a feladatokhoz, az ITV – re szervezett diagnosztika legfontosabb elemei:

- a behajlás,
- a hossz – szelvény és
- a lokális süllyedés **pontos** értékének és határainak felvétele.

4.4 Az egyik legaktuálisabb rekonstrukciós feladat, a mintegy 15.000 .- km DN/ID 50 – 125 mm azbesztcement nyomócső átépítése. Ennek nagyobb részét nyílt árkos technológiával javasolható megépíteni. Ehhez szükség van egy – *a jelenlegi gyártmányoknál megbízhatóbb* PE csőre. Ennek ismérvei az alábbiak:

- Maradhat az MSZ EN 12201 szerinti termékválaszték, de az alapképlettel és $c = 1,25$ biztonsági tényezővel meghatározott megengedett feszültséget, **határfeszültségként** kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy az erőtani számításoknál a külső terheket **biztonsági tényezővel** felszorozva kell alkalmazni.

- A PE cső gyártásánál csak *szűz* granulátum használható és az alkalmazható legkisebb falvastagság: $e_{\min} = 3$ mm.

- A gyárilag felhegesztett hosszított tokos kötés és ehhez az idomellátás alapkövetelmény. Ezen kívül biztosítani kell a 220 V feszültséggel hegeszthető elektrofúziós kötőelem választékot is. A tokos hegesztés alkalmazását tiltani kell.
- Az azbesztcement csövek rekonstrukcióját megelőzően mérlegelni kell, a környezetvédelem és a célszerűség szempontjait.

4.5 A lehető leggyorsabban szabályozni kell a PVC-U csatornacső rendszer alkalmazási feltételeit. Az alábbiak javasolhatók:

- A közcsatornák létesítésénél és rekonstrukciójánál kizárólag homogén falszerkezetű legalább SN 8 gyűrűmerevségű csövek használhatók.
- A gyártónak szavatolnia kell a legalább 12,5 MPa elvárt feszültséget. A termék feszültégének meghatározásához és ellenőrzéséhez kutató fejlesztő munkára van szükség. Ennek van realitása.
- A tok és a csőfal vastagság azonosságát biztosítani kell.
- A felhasználásnál előnyben kell részesíteni a hosszú tokkal rendelkező termékeket.

4.6 Sürgős műszaki fejlesztésekre van szükség, a könnyű és rugalmas csőrendszerek építéséhez illeszkedő dúcolásra, víztelenítésre és a csőzónában az ágyazat tömörítésére.

4.7 Megkerülhetetlenül szükség van egy semleges, jól felszerelt minőség ellenőrző intézetre. Nem tartható fenn a jelenlegi állapot, mely szerint az alkalmazási engedélyt kiadó nem képes – eszköz hiányában – egyetlen vizsgálatot sem elvégezni a műanyag csőrendszereken.

4.8 A vízi közművek megvalósításában közreműködőket, - szinte kivétel nélkül – a szakmai ismeretek kisebb – nagyobb mértékű hiánya jellemzi. Ezért a szakmai képzés és továbbképzés, az egyik legsürgősebb feladat. Az oktatásban kiemelt feladatként kell kezelni a csőszerelő képzést, mely az elfogadható minőség alapfeltétele.

4.9 A felsorolt beavatkozásokkal egyidejűleg el kell kezdeni a vízi közművek létesítésének, üzemeltetésének átfogó szabályozását. Ezt terméktől, forgalmazástól független nagy szakmai elkötelezettségű szakemberekkel kell megoldani.

Irodalom

- [1] Dr. Bartos–Mészáros-Solti: Víz – és Csatornahálózatok rekonstrukciója. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- [2] Építőipari Tudományos Egyesület Munkabizottsága: Hazai, kitakarás nélküli csatornajavítási eljárások. ÉTE Mérnöki Létesítményi és Közműépítési Szakosztály, 1985. Budapest. (Kézirat)
- [3] Mészáros Pál-Solti Dezső: Vízi közműhálózatok rekonstrukciója. (Kézirat.) BME. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest, 1985.
- [4] Trefil István: A hazai nem fémes csőanyagok gyártásának helyzete és fejlesztési irányai. Építésügyi Szemle, 1988. 12. Szám.
- [5] Dr. Varga Miklós: Magyarország víz – és csatornaellátásának helyzete. Vízmű Panoráma. 1996. IV. Évfolyam. 4. Szám
- [6] Karászi Gáspár munkabizottsági vezetésével: Az elmúlt évtizedben épült szennyvízcsatorna – hálózatok üzemeltetési tapasztalatai. VCSOSZSZ. Műszaki Bizottsága. (2002.)
- [7] Sipos Árpád: Az elmúlt években folytatott csatornaépítések kritikai elemzése. Vízmű Panoráma. 1996. IV. Évfolyam. 1. Szám.
- [8] Hidroinvest Mérnöki Szolgáltató kft.: Tanulmány, a magyar vízi-közművesítés helyzetéről, különös tekintettel a vízepítésre és a csőanyagokra. Nyíregyháza. 1993. Június.
- [9] Bulkai Pál: Műanyag cső a víz – és csatornahálózatban. Vízmű Panoráma. 1994. II. évfolyam. 2. Szám.
- [10] Farkas László: A cél -, címzett állami támogatási rendszer működésének tapasztalatai az Állami Számvevőszék vizsgálatai tükrében. Vízmű Panoráma 1995. III. Évfolyam. 4. Szám.
- [11] Kiss Emese – Mészáros Pál: A közműberuházások jövője. (A XIII. Dunagáz Szakmai Napok 2005. Konferencián elhangzott előadás összefoglalása.) Vízmű Panoráma. XIII. évfolyam. 2005/4. Szám. Július.
- [12] Dr. Thamm Frigyes: Az anyagszerkezet és a feldolgozási technológia hatása a kemény polietilén csövek üzemi viselkedésére. KPE Cső Konferencia és Kiállítás 1993. Április 29-30. Ráckeve. Kiadvány

[13] Fülöp Roland – Kiss Emese – Mészáros Pál: Csövek, kötésechnikák és technológiák a földbe fektetett vízi közművek hálózataihoz. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2009.

[14] Dr. Fáy Csaba – Kiss Emese – Mészáros Pál – Dr. Solti Dezső: Kis települések szennyvízgyűjtő rendszerei. K+F kiadvány. Kézirat. M+T Kkt. Budapest, 1999.

[15] Szablya Ferenc: Csatornázás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978.

